

**O'zbekiston hamda Ko'rfaz arab davlatlari hamkorlik kengashi mamlakatlari
o'rtasigi savdo iqtisodiy aloqalarining o'ziga xos jihatlari**

Ilmiy rahbar: **M.T.Baqoyev**

Fizika-matematika fanlari doktori, professor

Toshkent filiali ilmiy direktori

Tog'ayeva Mushtariy Abdujabbor qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Xalqaro iqtisodiyot va menejment yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: So'nggi yillarda Fors ko'rfazi mamlakatlari o'z investitsiyalari yo'nalishini Yevropadan Osiyo mintaqasiga yo'naltirmoqda. Shuningdek, Ko'rfaz mintaqasi mamlakatlari va O'zbekiston o'rtasida o'zaro mahsulot ayriboshlash hajmi ortib bormoqda. Ushbu maqolada mamlakatlar o'rtasida olib borilayotgan samarali iqtisodiy aloqalar hamda savdoga ta'sir ko'rsatuvchi bir qator omillar haqida so'z yuritilgan.

In recent years, the Islamic Republic of Iran has been shifting its exports from Europe to the Asian region as a result of economic problems caused by sanctions. Also, the volume of mutual product exchange between Iran and Uzbekistan is increasing. This article talks about effective economic relations between the two countries and a number of factors affecting trade.

Kalit so'zlar: tashqi savdo, sanksiya, iqtisodiy jozibadorlik, tashqi savdo strategiyasi, tariflar, bojxona bojlari, boj stavkalari, imtiyozli savdo kelishuvi, savdo aylanmasi, diversifikatsiya, tashqi savdo xavfi.

Katta valyuta zaxiralariga ega bo'lgan Fors ko'rfazi mamlakatlari istiqbolli mintaqalarga sarmoya kiritmoqda. Arab monarxiyalari va Markaziy Osiyo mamlakatlari

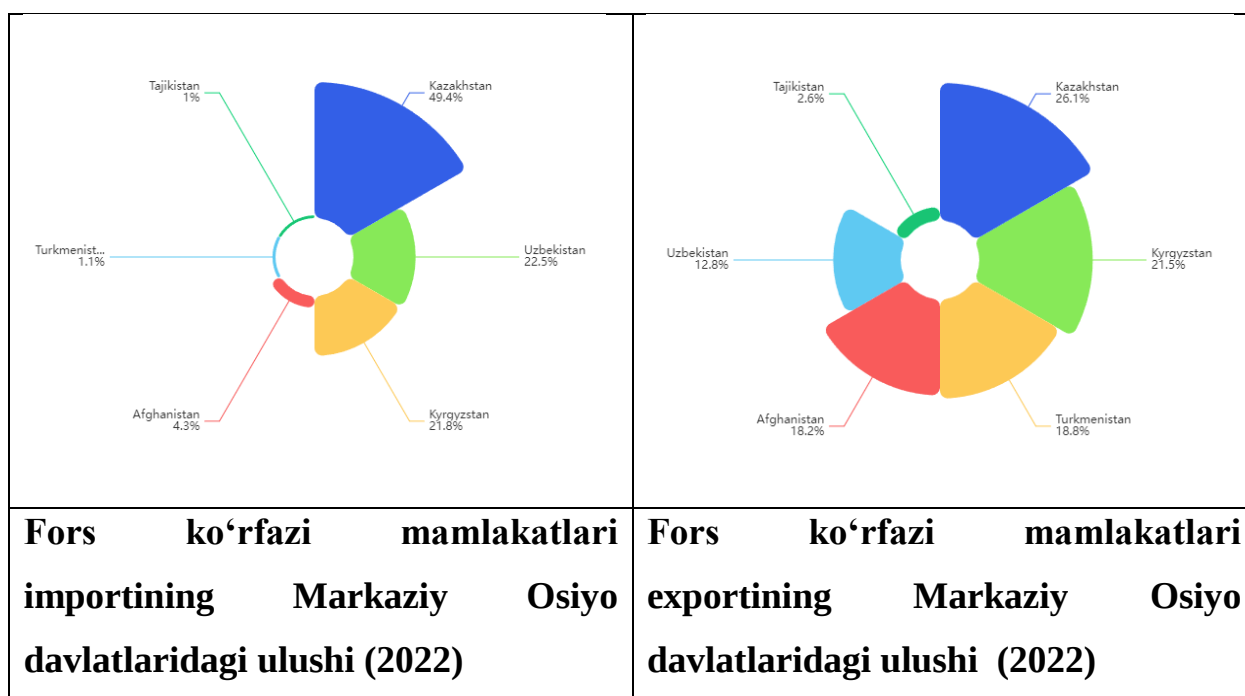
oʻrtasidagi iqtisodiy hamkorlik yoʻnalishlari qatoriga infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish, uglevodorod konlarini oʻzlashtirish va bank sektori, xususan, islom bank ishi kiradi. Qishloq va suv xavfsizligi sohasi ham hamkorlikning yana bir sohasidir. Arabiston yarim orolidagi mamlakatlar oziq-ovqatning 60 foizini import qiladi. Markaziy Osiyo davlatlari, oʻz navbatida, mintaqadagi eng faol oziq-ovqat eksportchilari hisoblanadi. Jugʻrofiy sharoitlar, xususan Arabiston yarim oroli mamlakatlariga toʻgʻridan-toʻgʻri olib boradigan logistika yoʻlagi yoʻqligi sababli transport muammolari, jumladan, Markaziy Osiyo mamlakatlari tomonidan xavfsiz yetkazib berish kafolatlari ham hal etilishi zarur. Ijtimoiy soha hamkorlikning uchinchi sohasidir. Arab monarxiyalari keng koʻlamli moliyaviy sarmoyalarni, jumladan, taʼlim va sogʻliqni saqlash sohasidagi yirik loyihalarga homiylik qilish orqali Markaziy Osiyo davlatlaridan siyosiy birdamlikni qoʻlga kiritishni rejalashtirgan.

“The Economist” ekspertlarining fikricha, Fors koʻrfazi mamlakatlarning xalqaro iqtisodiy va savdo markazi sifatida ahamiyati oshib bormoqda. Iqtisodiy oʻzgarishlar asta-sekin janubga va sharqqa siljishi bilan rivojlanayotgan bozorlar tobora muhim savdo sheriklari va sarmoyaviy yoʻnalishlarga aylanadi.¹ Markaziy Osiyo respublikalari Uzoq Sharq va Yaqin Sharqni bogʻlovchi transport yoʻlagining markazida joylashgan. Chunki u Buyuk Ipak yoʻlining markazida joylashgan. Oʻrta Osiyo bilan Fors koʻrfazidagi boshqa mamlakatlar bilan arab davlatlari oʻrtasida aloqalar oʻrnatilishining yana bir sababi bu hududda tabiiy resurslar (neft, tabiiy gaz, uran, rux, uglevodorodlar)ning koʻpligidir. Bu borada Fors koʻrfazining arab mamlakatlari ham neft zaxiralari boʻyicha dunyoda yetakchi oʻrinlarda turadi. Shu jumladan, “Transafgʻon” yoʻlagining “Janubiy” yoʻnalishida yotgan Pokistonning Gvadar porti yoki Eron orqali oʻtishi rejalashtirilgan “Koʻrfaz” yoʻli Oʻzbekiston uchun ham dengiz orqali yuk tasishda katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, 2013-yildan buyon ilgari surilib kelayotgan “Bir makon - bir yoʻl” loyihasi ham 60 dan ortiq mamlakatlarni jumladan CA5 va GCC ni bogʻlashda muhim rol oʻynaydi.

¹ “The GCC in 2020. Outlook for the Gulf and the Global Economy,” The Economist. Economist Intelligence Unit, 2009, p. 3.

Arab davlatlari uchun eng katta iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan beshta Markaziy Osiyo davlatidan ikkitasi Kaspiy mintaqasida muhim geoiqtisodiy mavqega ega Qozog'iston va O'zbekistondir.²

Manba: United Nations ESCWA External Trade data Platform for the Arab region

Savdo nuqtai nazaridan, Ko'rfaz mamlakatlari va Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi ayirboshlash qiymati 2021 yilda 3,1 milliard dollarni tashkil etdi, bu Ko'rfaz mamlakatlari tovar savdosining umumiy qiymatining taxminan 0,27 foizini tashkil etdi. 2021-yilda Ko'rfaz mamlakatlarining Markaziy Osiyoga eksporti qiymati 2,06 milliard dollarni, import esa 1,04 milliard dollarni tashkil qildi. O'rta Osiyodan olib kelingan asosiy tovarlar mis, oltin va boshqa qimmatbaho metallar, temir va po'lat bo'lgan.

Arab ishbilarmonlari investitsiya muhiti yaxshi bo'lgan mamlakatlarga sarmoya kiritishni afzal ko'radilar, xalqaro reytinglarga ko'ra, Markaziy Osiyo davlatlari xorijiy sarmoyaning jozibadorligi bo'yicha hamon boshqa mintaqalardan ortda qolmoqda. Biroq arab davlatlari Sharqqa qarash siyosatiga ega, shuningdek, iqtisodiy va savdo aloqalarini kengaytirish hamda Markaziy Osiyo respublikalarining mineral resurslaridan foydalanish

² The Rising Gulf. The New Ambitions of the Gulf Monarchies / Ed. by V. Talbot. Italy: ISPI, 2015.

imkoniyatlarini kengaytirish niyatida.³ Bundan tashqari, O'zbekiston, Tojikiston va Qirg'iziston Fors ko'rfazi davlatlarini kelajakda o'zlarining ortiqcha ishchi kuchini jo'natish uchun mehnat bozori sifatida ko'rishadi. Aslida Fors ko'rfazi davlatlarining iqtisodiyoti ko'p jihatdan xorijiy ishchi kuchiga bog'liq. Ko'rfaz mamlakatlari dunyoning fuqaroligi bo'lmaganlar milliy fuqarolardan ko'p eng yaxshi yigirmata davlati qatorida joylashgan bo'lib, Saudiya Arabistoni ham, BAA ham dunyodagi eng ko'p muhojirlar yashaydigan davlatlar o'ntaligiga kiradi. Ayniqsa, qurilish sohasida ishchilarning 90% dan ortig'i mehnat muhojirlaridir.⁴ So'nggi 10 yil ichida Ko'rfaz mamlakatlarida istiqomat qiluvchi migrantlar soni sezilarli darajada oshdi. Biroq, Markaziy Osiyodan Fors ko'rfazi davlatlariga ommaviy mehnat migratsiyasi bo'yicha urinishlar hozirgacha ikki sababga ko'ra to'liq muvaffaqiyatli bo'lmadi: Birinchisi, Janubiy Osiyodan (Bangladesh, Malayziya va Filippin) arzonroq ishchi kuchi mavjudligi; Ikkinchidan, Saudiya Arabistonining iqlim sharoiti va issiqligi markaziy osiyolik mehnat muhojirlari uchun mos emas.

Ko'rfaz arab davlatlari hamkorlik kengashi (GCC) davlatlari mahalliy rivojlanish loyihalariga sarmoya kiritish va gumanitar yordam ko'rsatish orqali bir necha bor Markaziy Osiyoda o'z manfaatlarini ko'rsatgan. Saudiya Arabistoni, Qatar, Birlashgan Arab Amirliklari energiya xavfsizligi, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, sarmoyaviy imkoniyatlar, xavfsizlik sohasidagi hamkorlik va geosiyosiy ta'sir kabi omillar kombinatsiyasi tufayli Markaziy Osiyoda nihoyatda faol bo'ldi.

Ko'rfaz arab davlatlari hamkorlik kengashi Markaziy Osiyoni geosiyosiy ta'sirini kengaytira oladigan mintaqalar sifatida ko'radilar. Ko'rfaz davlatlari diplomatik aloqalarni yo'lga qo'yish, ko'p tomonlama forumlarda qatnashish va rivojlanishga yordam berish orqali tarixan Rossiya va Xitoy kabi yirik davlatlar ta'siri ostida bo'lgan mintaqada o'z mavjudligini kuchaytirishni maqsad qilgan. Jumladan, Fors ko'rfazi mamlakatlari va

³ East Studies. Institute for East Strategic studies. GCC-Central Asia developing relations: Opportunities and challenges. September, 2023.

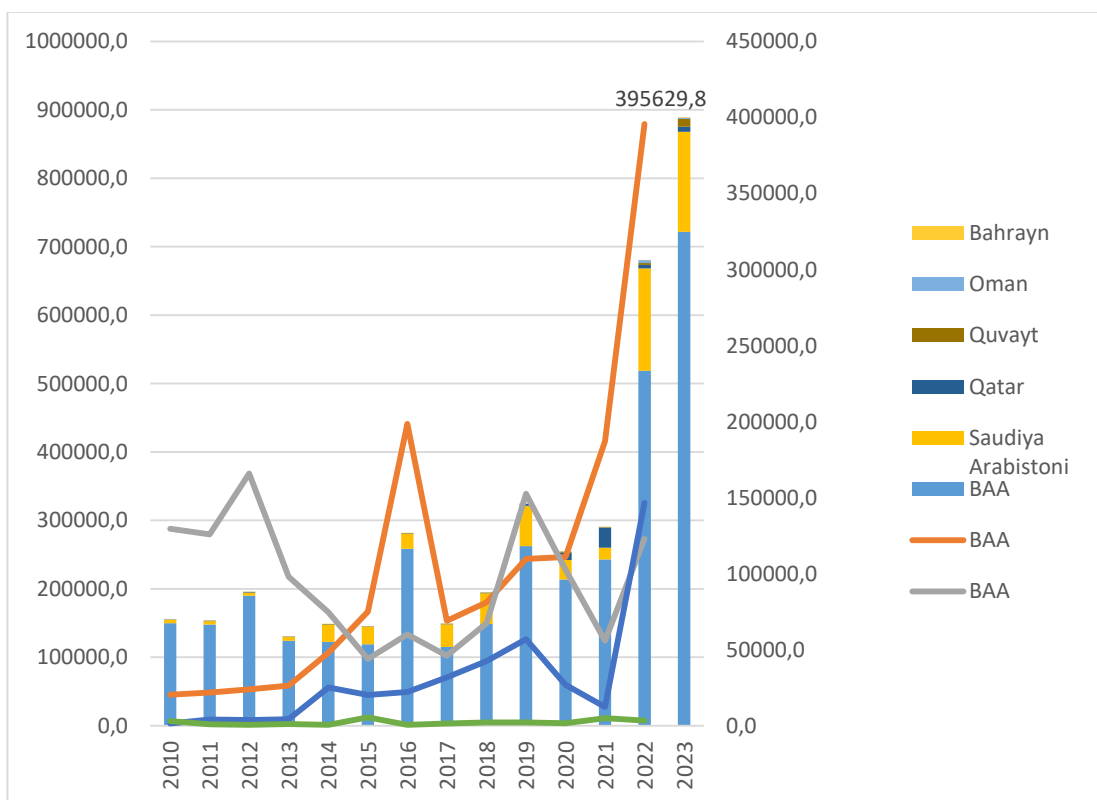
⁴ Changing work and workers' health in the 21st century – a view from Kuwait. Harri Vainio

Markaziy Osiyo davlatlari o‘zaro munosabatlarning o‘sib borayotgan markaziga energiya va ayniqsa qayta tiklanadigan manbalarini qo‘ygan.⁵

O‘zbekistonda 2024-yilda jami chakana tovar aylanmasi 2023-yilning 1-choragiga nisbatan 9.3% ga, yuk tashish aylanmasi esa 6.2 % ga o‘sgan. So‘nggi o‘n yil mobaynida Ko‘rfaz arab davlatlari hamkorligi kengashi hamda O‘zbekiston o‘rtasidagi savdo hajmi 5 baravar o‘sgan bo‘lib, unda BAA hamda Saudiya Arabistonidan O‘zbekistonga export qilinayotgan mahsulotlar asosiy rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda 2024-yilda jami chakana tovar aylanmasi 2023-yilning 1-choragiga nisbatan 9.3% ga, yuk tashish aylanmasi esa 6.2 % ga o‘sgan.

O‘zbekistonning Fors ko‘rfazi arab davlatlari bilan savdo aylanmasi hajmi

Manba: O‘zbekiston Respublikasi statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida tayyorlandi

⁵ The diplomatic surge between the GCC and Central Asian states. Asna Wajid. Research Assistant, Middle East Programme, 13th November 2023

Saudiya taraqqiyot jamg'armasi ko'magida sog'liqni saqlash, ta'lim, suv ta'minoti va boshqa sohalarda qator loyihalar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish qo'shma jamg'armasi tashkil etilmoqda. Saudiya Arabistoniga qarashli ACWA Power kompaniyasi O'zbekistonning toza energiya sohasiga 13,9 milliard dollar sarmoya kiritishni ko'zda tutadi. Birlashgan Arab Amirliklarining davlatga qarashli Masdar kompaniyasi O'zbekistonning quyosh va shamol energetikasi sohasiga katta sarmoya kiritdi, hozirda ular yiliga qariyb 1 gigavatt (GVt) ishlab chiqarish quvvatiga ega. O'zbekistonning uzoq muddatli maqsadi har yili quyosh energiyasidan 7 GVt elektr energiyasi ishlab chiqarishdir. Masdar va ACWA Power toza energiya sohasidagi ikkita yetakchi davlat korxonalari sifatida BAA va Saudiya Arabistonining qayta tiklanadigan energiya sektoridagi tegishli bozor ulushlarini xalqaro miqyosda kengaytirishga intilishlarini ta'kidlaydi. Masdar va Abu Dabida joylashgan W Solar Investment kompaniyalari ham Tojikistondagi gidroenergetika loyihalarini o'rganmoqda.

Markaziy Osiyo davlatlari toza energiyadan tashqari potentsial gaz va energetika bozorlari bo'lib, ular yangi va mavjud elektr stansiyalariga GCC investitsiyalarini jalb qilgan. 2023-yil iyun oyida Qatar O'zbekistonning gaz sanoatiga 12 milliard AQSh dollari sarmoya kiritishga rozi bo'ldi, BAAning TAQA kommunal xizmatlar kompaniyasi esa gaz bilan ishlaydigan stansiyalar va infratuzilmani rivojlantirishga 3 milliard AQSh dollari miqdorida sarmoya kiritilishini e'lon qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. East Studies. Institute for East Strategic studies. GCC-Central Asia developing relations: Opportunities and challenges. September, 2023.
2. Changing work and workers' health in the 21st century – a view from Kuwait. Harri Vainio

3. The diplomatic surge between the GCC and Central Asian states. Asna Wajid. Research Assistant, Middle East Programme, 13th November 2023
4. O'zbekiston Respublikasi statistika qo'mitasi
5. International trade center (trademap.org)
6. O'zbekiston Respublikasi hukumat portali rasmiy veb sahifasi
7. Jahon banki (World bank) Iran overview, World Bank. Iran economic monitor. Moderate growth amid economic uncertainty. Spring/Summer 2023
8. O'zbekiston Respublikasi Investitsiya va savdo sanoat vazirligi huzuridagi investitsiyalarni jalb etish agentligining rasmiy veb sahifasi (mift.uz)